

## СВЯТО РІЗДВА ХРИСТОВОГО В НАРОДНІЙ РЕЛІГІЙНОСТІ УКРАЇНЦІВ

*Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими, практичними завданнями.* Актуальність теми зумовлена, по-перше, тим, що малодослідженою залишається проблема реценції християнських смислів народною релігійною свідомістю, а саме особливості розуміння християнських свят. По-друге, вона пов'язана з новою парадигмою дослідження феномену народної релігійності у гуманітарних науках, у тому числі у релігієзнавстві. Її суть при існуючому різноманітті підходів можна окреслити так: відмова від теорії «двовір'я» як базової для інтерпретації явища в контексті духовної традиції східних слов'ян; розгляд народної релігійності як «народної версії християнства» (Ів Левін), а не як відхилення від церковної норми.

*Новизна проблеми дослідження* полягає у тому, що вперше проаналізовано народні релігійні погляди щодо значення свята Різдва Христового та їх втілення у різдв'яному фольклорно-обрядовому комплексі.

*Стан розробленості теми в науці.* В методологічному плані є важливими концепції «космічного християнства», «сакрального та профанного часу» М.Еліаде, фемінологічний підхід до традиційної релігійності Г.Федотова, праці представників російської школи «антропології релігії» О.Панченка, С.Штиркова, Ж.Корміної, розвідки угорських вчених М.Борош і Г.Барна у сфері етнології релігії. Серед українських вчених слід відзначити праці М.Грушевського і А.Річинського. Українські різдвяні традиції і фольклор у різний час вивчали О.Потебня, К.Сосенко, Ів.Огієнко, М.Номис, М.Сумцов, Хр. Яциуржинський, В.І.Чічеров, В.Скуратівський, О.Курочкін тощо.

*Формулювання цілей статті.* **Об'єктом** дослідження є народна релігійність українців. **Предмет дослідження** – народні релігійні уявлення про роль та сутність свята Різдва Христового та їх втілення у різдвяному фольклорно-обрядового комплексі. **Мета статті** - з'ясувати зміст свята Різдва Христового в народній релігійності. Для досягнення цілі необхідно реалізувати наступні завдання: розкрити значення посту та участі у церковних відправах під час підготовки і відзначення свята; виявити євангельські та апокрифічні мотиви різдвяних обрядів і фольклору.

---

\* Длінна Т.І. – старший викладач кафедри суспільних дисциплін Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

**Основний зміст статті.** Різдво Христове – велике свято всього християнського світу. В його основі лежить таємниця Боговтілення (Ів. 1:14). Бог став видимий, як говориться у Символі віри, «для нас людей і для спасіння нашого зійшов з небес, прийнявши тіло (плоть) від Духа Святого і Марії Діви, і став людиною». Спаситель людства і Всесвіту народжується у маленькому містечку Віфліємі або Бейт-Лехемі, що у перекладі з івриту означає «дім хліба». У євангельських оповідях наголошується на смиренності і людських аспектах народження Бога-немовляти ( Мт. 1:18-25; Лк. 2:1-7) . Церковна традиція, західна і східна, підкреслює сотериологічне значення свята, називає його «другою Пасхою».

У слов'ян Різдво Христове заступило свято Коляди, що відкривало перехід до нового календарного року та розпочинало святки - особливий календарний період тривалістю від Святвечора до Водохрещі. Свято Коляди ґрунтувалося на міфі про народження сонця зимою, відлуння якого відчутне у слов'янській мові та народній поезії [Пропп В.Я. Русские аграрные праздники (Опыт историко-этнографического исследования). – СПб., 1995. - С. 116]. Гуцули вважали, що новий рік настає тоді, «йик сонейко зачинат змагати си в силу, а Божа дитинка зачинат рости» [Щербак І. Діти в традиційних обрядах українців // Народна творчість та етнографія. – 2003. - №3. - С. 9].

Як слушно зазначав М.Грушевський, християнські свята «приводять звідти різні християнські мотиви й подробиці до кола предхристиянських ідей, що лучились з цими святами раніше. Робиться це, одначе, дуже довільно, не тримаючись стисло церковної науки. Елементи канонічні поєднуються з апокрифічними або з мотивами різних мандрівних оповідань» [Грушевський М.С. Творчість на теми релігійно-моральні // Історія української літератури. В 6-ти т. 9 кн-х.- Т.4, кн.2. – К., 1994. - С. 38].

Для вивчення змісту свята Різдва Христового в народній релігійній свідомості проаналізуємо релігійні погляди, властиві українцям у другій половині ХІХ - на початку ХХ ст. Під поняттям «народ» розуміється українське селянство. При дослідженні колективних уявлень людей традиційного суспільства постає питання джерельної бази відповідних студій. Життя традиційної колективу визначене річними трудовими циклами і ритмізоване календарною обрядовістю. Відлік часу в українській народній традиції ведеться переважно за календарними днями, а не за періодами, що сприяло закріпленню за кожним святом зимового циклу відповідних обрядів. Саме вони відображали всі сторони народного буття, робили зримою й народну релігію.

Також важливим джерелом реконструкції народної релігійності виступає фольклор, який у сучасних дослідженнях мислиться як знаково-символічне втілення етнокультури. На думку О.О. Панченка, фольклор в контексті селянської культури виконує приблизно ті ж самі функції, що й книжне догматичне вчення для церковної релігії [Потебня А.А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий // Символ и миф в народной культуре. - М., 2000. - С. 76 ].

До різдвяного фольклору відносять, в першу чергу, колядки або зимові обрядові пісні. Серед східних слов'ян колядки найбільш поширені в українців. Особливістю українських колядок, у порівнянні з російськими і навіть білоруськими, є відчутні християнські мотиви, які народ традиційно черпав з Євангелія, апокрифічних творів, літургійного життя Церкви, іконопису тощо.

Додамо, що у вище означений період на українському ґрунті було зібрано значний емпіричний матеріал - фольклорні та етнографічні дані, що відображають українську народнохристиянську традицію.

З'ясуємо спочатку особливості народного розуміння посту. Як відомо, церковне святкування Різдва Христового побудовано за пасхальним взірцем, тому йому передує сорокаденний піст. Це період духовної підготовки до зустрічі великого свята. Харчові обмеження мисляться як «зовнішній вияв покаяння та покути» [Річинський А.В. Проблеми української релігійної свідомості. - К., 2000. - С. 96]. У цей час віруючі намагаються уникати у своєму житті всього того, що може віддалити їх від Бога.

Українські селяни суворо дотримувалися Різдвяного посту або, як його називали у народному побуті, Пилипівки. Піст тривав за новим стилем від 28 листопада до 6 січня включно. У народній культурі він виступав символом побожності та праведності. Дотримання пісних днів вважалося однією із найважливіших чеснот. Протягом посту заборонялося забивати худобу, не дозволялося вживати алкогольні напої, їжу частіше двох разів на день, співати світські пісні, свататися, грати весілля, мати сексуальні стосунки тощо. «Спорознити сі», тобто оскоромитися в піст, за народними уявленнями, це є смертельний гріх. Навіть хвора людина перед тим, як з'їсти у пісний день скоромне, промовляла: «Прости, Господи, гріха» [Фрейденберг О.М. Поэтика сюжета и жанра. – М., 1997. - С. 208].

Турбували народ й морально-релігійні проблеми, відповіді на які черпали з духовних віршів і пісень. Наприклад, на Горличчині (Лемківщина) від початку посту на вечорницях співали тільки духовні пісні та балади. Під час співу учасники вечорниць не працювали, уважно слухали, а потім ділилися враженнями [Бодак Я. Календарні свята, обряди, пісні Горличчини (Лемківщина) // Народна творчість та етнографія. – 2010 - №1. - С. 67].

Підкреслюється значення різдвяного посту також у колядках, де його суворе дотримання витлумачується як передумова досягнення спасіння, «царства небесного». За відповідністю людських дій, на народну думку, наглядає сам Господь або ж Божа Матір. Найсвятіша Панна сидить у кам'яній церкві, колише Сина, «на папери пише, постійку гляде». Для тих, хто «зпостив по справедливості», чи «по щирості» буде рай, царство «отворено, а пекло замкнено» [Головацкий Я.Ф. Народные песни Галицкой и Угорской Руси. -Ч.2: Обрядные песни. – М., 1878. - С. 42].

Особливо піст посилювався з 2 січня, а найвищого ступеня досягав напередодні Різдва - 6 січня. За етнографічними джерелами, у цей день, готуючись до Святвечора, у селянських родинах не снідали і обходилися без обіду. Окремі послаблення були

можливі лише для дітей. Про сталість традиції постування свідчать дані з життя української діаспори. Навіть у другій половині ХХ ст. в українських селах, на території Румунії, «благочинна челядь» починала суворий піст ще із 4 січня: протягом дня вживали тільки воду, а ввечері могли дозволити собі дві-три картоплини і воду [Франко Іван. Людові вірування на Підгір'ю // Етнографічний збірник. – Т. 5.- Львів, 1898. - С. 24].

По всій Україні починали їсти скоромне тільки по завершенню Різдвяної літургії. Відчуваючи себе відповідальним за все живе, український селянин міг накласти харчові обмеження навіть на свійських тварин. Так, на Чорномор'ї годували худобу на Різдво тільки після того, як прийдуть з церкви, пояснюючи це тим, «щоб і скотина знала, що тепер празник, і їсти гріх» [Мойсеїв І. «Рідна хата» в системі категорій української культури // Культурологічні студії.– К., 1996. - С. 8].

Центром селянського космосу була хата. В народній культурі вона виступає у ролі «колиски», «першосвіту» людини (Г.Башляр), її мікрокосмосу. Стара народна назва церкви – Божий дім [Іванов П.В. Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда Харьковской губернии. -Харків, 2007. - С. 190]. В той же час дім людини уподібнюється храму. Кожна оселя мала священний кут з іконами – покуття. Як зазначав І.Мойсеїв, покуття є представництвом Бога спільноти у хаті [Мойсеїв І. «Рідна хата» в системі категорій української культури // Культурологічні студії.– К., 1996. - С. 138]. Стіл з хлібом набував значення хатнього престолу.

Відтак, сакралізація хатнього простору вимагала підтримання ритуальної чистоти. Особливого значення цьому надавали напередодні великих свят. «Такі важливі, серйозні і великі приготування, які робляться до Різдва, у нашого народу бувають тільки двічі на рік: до Великодня і до Різдва», - писав І.Бенковський наприкінці ХІХ ст. у журналі «Київська старовина» [Беньковский И. Поверья, обычаи, обряды, суеверия и приметы, приуроченные к «Риздвяным Святам» // Киевская старина. 1896. - № 1. - С. 9]. У цей період виконували усі види хатніх робіт. За словами М.Номиса, «загальне омовіння» мало одну мету, «щоб було у хаті якомога менше бруду у час празників» [Номис М. Різдвяні святки // Основа. - 1861. – Іюнь. – С.21-38. - С. 272].

Проте найважливішим спільним дійством, яким людина, сім'я, рід вітали прихід Бога у світ був Святий вечір. Йому передували обряди, що відображали євангельські мотиви народження Ісуса Христа.

Насамперед, набув християнської семантики поширений в Україні звичай «ставити кутю на покуття». До появи першої зірки під образами робили з сіна кубельце, яке нагадувало ясла, що служили коліскою Богу-немовляті. У цьому кубельці тримали кутю та узвар, тому в народі покуття ще називали «яслами».

Зауважмо, що сіно в різдвяній обрядовості мало двоїсте значення. З одного боку, сіно з-під куті наділялося «благодатними» властивостями. Його давали свійським тваринам, щоб ті краще росли; для плодючості підкладали у гнізда птиць; купали в ньому дітей для запобігання шкіряних захворювань тощо [Крамаренко М. Різдвяні

святки на станції Павлівській Єйського відділу, на Чорномор'ї // Етнографічний збірник. – Львів, 1895 – Т. 1. – С. 23]. З іншого боку, з сіном чи соломною, яка розстелялися у хаті поводитися так, як прийнято у поховальній обрядовості: спалювали або закопували у недоступному місці [Еліаде М. Аспекти мифа. — М., 1995. - С. 73].

Сюжет про те, як новонародженого Христа зігрівають своїм диханням віл і осел був одним із улюблених у колядках. Увагу до «сільських» обставин народження Боганемовля М.Сумцов пояснював впливом на народну свідомість відповідної оповіді з Четі-Міней Дмитрія Ростовського [Сумцов Н.Ф. Хлеб в обрядах и песнях. - Харьков, 1885. - С. 67]. Зустрічаються варіанти пісень, де воли «Божим духом дихали» над Христом-немовлям, в інших версіях – тварини перетворюються на ангелів [Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К., 2006. - С. 136].

Крім того, особливе місце займали ритуальні дії по відношенню до худоби. Наприклад, у гуцулів худоба першою, раніше за людину, споживала святу вечерю – суміш з усіх страв, приготовлених на Святвечір. Господар також благословляв худобу хлібом, доторкаючись ним до її голови, та мазав їй медом межі очима хрестик [Сумцов Н.Ф. Очерки истории южно-русских апокрифических сказаний и песен. – К., 1888. - С. 105]. Побутував звичай, що корови повинні бути нерозлучно з телятами на Різдво, а телята можуть їсти уприпуст, тобто скільки захочуть [Панченко А.А. Религиозные практики и религиозный фольклор // Христовщина и скопчество: фольклор и традиционная культура русских мистических сект. – М., 2002. - С. 28]. По всій Україні шанобливо годували худобу, підслуховували у стайні, бо існувало вірування, що воли розмовляють про Різдво Христове [Шухевич В. Гуцульщина. У 5-ти ч. – Ч.4. - Львів, 1904. - С. 264].

Схід «вечірньої зорі» свідчив про народження Сина Божого, прихід у світ Спасителя. Як зазначав священник І.Снесарєв, від Різдва Христового і до Богоявлення українці з четвертої години по обіді перестають працювати і вважають ці вечори святими на тій підставі, що Ісус Христос зійшов у плоті до нас на землю [Українське Різдво на Мараморощині / [упоряд. Бевка О. ]. – К., 2008. - С. 76]. В основі таких поглядів лежить євангельське передання, що в момент народження Божественного Немовля, на небосхилі засяяла яскрава зірка, яка вказала шлях до Віфлеєма східним мудрецам (Мт. 2). Зірка символізувала зникнення профанного і появу сакрального часу.

За М.Еліаде, релігійна людина існує у двох паралельних вимірах часу: сакральному і профанному. Сакральний час постає як круговий, оборотний і відновлювальний, а буденний, «профанний» існує дискретно. Розриви у течії профанного часу позначені виходами у сакральний час. В народному календарі вони припадають на особливі періоди - свята. Слово «свято» походить від індоєвропейського «svkt», що означає ріст, благодатний розквіт певної животворної субстанції, який веде до визрівання плоду як завершення всього попереднього розвитку й прориву до нового, вищого стану [Горський В.С. Святі Київської Русі. – К., 1994. - С. 7-8]. Християнська релігія і народний календар мають лінійно-циклічну або історико-міфологічну модель часу. Збереження християнством міфологічного

(циклічного) часу, дозволяє, віруючому християнинові проживати ту чи іншу подію священної історії. За вченням церкви, сутність християнського свята виявляється у богослужінні, або Божественній літургії. Церковна служба знаменує вихід у сакральний час – «це Час, в якому розгортається історичне життя Ісуса Христа, Час, освячений його вченням, його страстями, його смертю і його вознесінням» [Ящуржинский Хр. Колядки религиозно-апокрифического содержания / // Киевская старина. – 1895. - №2. - С. 50]. У народній культурі прорив у сакральний час уможливлений обрядами, завдяки яким у сучасному відновлюється певна міфічна чи релігійна подія.

Отже, Святвечір відбувався у сакральному часовому вимірі. У цей момент хата перетворювалася у храм, родина – у громаду віруючих, розпочиналося сімейне «богослужіння». Його складовими були : кадіння обійстя, ритуальний обхід дому та худоби, виголошення спільних молитов, спільна трапеза, якій, як правило, передував сакральний акт споживання куті тощо.

На Західній Україні побутувала образна назва Святвечора - «таємна вечеря». Про це дізнаємося перш за все з етнографічного дослідження В.Шухевича [29] та побудованих на ньому працях К.Сосенка [Сумцов Н.Ф. Очерки истории южно-русских апокрифических сказаний и песен. – К., 1888.], А.Річинського [Свидницкий А. Великдень у подолян (По поводу «Быта Подолян» - Шейковского. Выпуск 1-й, 1860 г.Киев) // Основа. – 1861. – ноябрь-декабрь.], М.Грушевського [Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К., 2006].

К.Сосенко і А.Річинський акцентують увагу на архаїчних основах свята Різдва, інтерпретують його як свято народження світу, відповідно Святвечір для них – це життєдайне свято, свято духовного, морально і фізичного оновлення людини, природи, всесвіту.

М.Грушевський вказував на євангельські мотиви свята. На основі аналізу різдвяного фольклору, вчений прийшов до висновку, що образ святої вечері, на якій невидимо присутні Христос і святі, зливається з образом «Тайної вечері» - останньої трапези Сина Божого з учнями. Ісус Христос лежить на покутті на сні як новонароджена дитина, але він же «засідає разом з родиною господаря за святочним столом, наділяє їх щастям, прибутком в полі й оборі, - і се викликає образ «тайної вечері» євангельської» [Там само. - С. 146 ].

Синтетичною є концепція «космічного християнства» (народного християнства, «народної теології») М.Еліаде. Народне християнство виникло, на думку історика релігій, у результаті «охристиянювання» етнічних релігій народів південно-східної Європи. Селяни розуміли християнство як космічну літургію, природу – як творіння рук Господніх. Відновлення світу у первісній славі відбулося завдяки Втіленню Сина Божого. Тому релігійний фольклор містить чимало прикладів, де сакральні дієства також освячують природу [Элиаде М. Священное и мирское. — М., 1994. - С. 171].

На наш погляд, при вивченні змісту свята Різдва Христового в народній релігійності українців слід врахувати поминальний контекст «святвечірньої відправи». Такий розгляд дозволяє стверджувати, що народне розуміння свята обов'язково включало у себе уявлення про «таємницю Голгофи» - таємницю майбутніх хресних мук Месії, жертву Бога в ім'я любові до свого творіння – людини. Бог-немовля приходить у світ для того, щоб померти за людські гріхи. Втім його смерть веде до воскресіння і нового життя.

Колядки, деталізуючи обставини народження, описують найважливіші події земного життя Ісуса Христа: хрещення, «страсті», розп'яття, воскресіння і вознесіння. Отже, різдвяні пісні утворювали своєрідне «народне Євангеліє», яке народ проспівував і проживав протягом зимових свят.

Повернемося до «таємної вечері». Так, найголовнішою серед пісних страв Святвечора була обрядова їжа - кутя. Її варили з ячмінних або пшеничних зерен, заправляли, як правило, медом і маком. Кутя – це каша, яка була невід'ємною складовою весільної, родильної та поминальної обрядовості. Використання куті у якості різдвяного жертвопринесення хліба вказує на архаїчні основи свята [Уварова Н.И. Зимние календарные обряды в «Обыкновенных малороссиян Бирючинского уезда», записанных священником слободы Алексеевка Иоанном Снесаревым» (из рукописного архива РГО) // Народная культура и проблемы ее изучения. — Воронеж, 2009. - С. 72]. За словами В.Скуратівського, «власне, кутя з узваром є своєрідною ознакою смерті Христа, тому на поминках обов'язково готують цю страву, і її ще називають «четвертою страшною кутею» [Сосенко К. Різдво-Коляда і Щедрий вечір: Культурологічна оповідь. – К., 1994. - С. 175]. Зауважмо, що кутя є також символом воскресіння Сина Божого.

Ісус Христос прирівнює свою смерть до загибелі зерна, що у майбутньому дасть щедрий врожай (Ів. 12:24-25). В народній культурі зерно символізує життя і родючість. В релігійному контексті також важливою видається ідея народження життя через смерть, символом якої слугує зерно, що проростає. За В.Проппом, «зерно має властивість надовго зберігати і знову відтворювати життя, примножуючи його. Зерно – рослина - зерно складають одвічний колообіг, який свідчить про нескінченість життя. Шляхом споживання до цього процесу долучається людина». Кутя, на думку вченого, «знаменує сталість відродження життя, незважаючи на смерть» [Пуряєва Н. Словник церковно-обрядової термінології.– Львів, 2001. - С. 26].

Зупинимося більш детально на сакральному акті споживання куті. У східних та західних слов'ян її обов'язково варили напередодні Різдва, Нового року і Хрещення. Відповідно святі вечори в українській традиції називали: Багата, Щедра, Голодна кутя. Три дні різдвяних свят обов'язково починали обід з куті. Кутя в народній культурі мала сакральний статус, належала до народних святощів. Її несли на покуття у рукавицях, розміщували під іконами, першою ставили на стіл-«престол». З її вживання починалася святкова трапеза. Їли її у невеличкій кількості обов'язково усі члени родини.

Приєднувалися до цього сакрального акту, за народними уявленнями, й померлі члени роду. Для них ставили кутю і узвар на вікно або ж залишали немитим посуд до ранку.

На наш думку, «причащення» кутею усього роду за символічним значенням співвідноситься з християнським таїнством євхаристії. Фактично євхаристія – це спільна священна трапеза, серцевиною якої є померлий і воскреслий Ісус Христос. Християни у вигляді хліба та вина споживають Тіло та Кров Христову. Через це таїнство поєднуються з Христом і стають причасниками вічного життя. Таїнство євхаристії також підкреслює духовну єдність християн. Ритуал «причащення» кутею не імітує безпосередньо церковне таїнство, проте архаїчними засобами виражає ідеї духовної єдності усього Божого творіння, відновлення зв'язку з Божею Началом, вічного життя, а, отже, спасіння. Як відзначала О.Фрейденберг, у землеробських метафорах первісного світогляду, «спасіння» мислилося як нове життя, оновлення землі, урожай рослинності, приплід тварин, надмірне народження людей. У євреїв і християн «спасінню» відповідало «життя», і спаситель був подателем життя, «життєдайним» [Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим обществом. Юго-западный отдел. Материалы и исследования. В 7-ми т. - СПб., 1872-1878. - Т. 3: Народный дневник. – 1872. - С. 76].

Християнський вимір символіки зерна знаходимо у фольклорі. Я.Головацький наводить текст колядки, де Божа Матір сіє насіння. Воно трьох видів: одне – «зелене винце», друге – «яра пшеничка», третє – «ладан пахнячий». Пісня розкриває призначення кожного з них: «Яра пшеничка на Божу службу,/ Зелене винце на причащення,/ Ладан пахнячий до кадильниці» [Головацький Я.Ф. Народные песни Галицкой и Угорской Руси. - Ч.2: Обрядные песни. – М., 1878. - С. 39]. Можна доміслити, що з «ярої пшенички» випікають проскури. На користь такого бачення свідчить поява звичаю починати святкову вечерю проскурою, присланою місцевим священиком [Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим обществом. Юго-западный отдел. Материалы и исследования: в 7 т. / П.П. Чубинский. - СПб., 1872-1878. – С. 264].

Різдвяні свята – сприятливий період для прощення грішників. Унікальним елементом святої вечері у західноукраїнській традиції є закликання божих і грішних душ на святкову трапезу. Б'ючи поклони, господар і уся його родина просять Бога про милосердя, молять допустити до святої вечері незнайомі, пропащі, «бідні» душі, що «гірко в пеклі перебувають і цього святого вечора чекають, що від нас у цей вечір великі молитви ідуть, що такі душі найдуться, що ті душі спом'януть» [Щербак І. Діти в традиційних обрядах українців // Народна творчість та етнографія. – 2003. - №3. - С. 13]. Після молитви господар закликає померлі душі на спільну трапезу: «Я даю тим померлим душам, що на світі погибли, порятунку не мають. Хай Бог прийме перед їх душі» [Там само. - С. 14]. Починають їсти святвечірні страви у мовчанні. Під кінець уся сім'я співає колядки.



Очевидно, присутність на святій вечері наближає грішні душі, за народними уявленнями, до спасіння – «вічного життя». Важливими тут виявляються декілька чинників: по-перше, на «таємній вечері» присутній сам Ісус Христос і можна сподіватися на Боже милосердя, тобто прощення гріхів і спасіння душі. По-друге, споживання святощі – куті, яка має життєдайну силу і виступає символом спасіння від смерті, отже, є також символом воскресіння і «вічного життя».

Перейдемо до розгляду обряду з повісом, що так само побутував в західноукраїнському регіоні. Господиня виходить з повісом і перев'язує ним хрест, який держить голова гурту колядувальників. За народними віруваннями, Бог дозволив Божій Матері вилловлювати грішні душі з пекла сіттю, що сплетена з повісма, яким люди обвивають на Різдво хрест. Богородиця плете з нього собі ризи та сіть на Страшний Суд. [Там само. - С. 49].

Набув значного поширення на теренах України колядковий мотив «Богородиця випускає грішників з пекла». Його походження пов'язують з апокрифом «*Хождєніє Богородици по мукам*» [Ящуржинский Хр. Колядки религиозно-апокрифического содержания // Киевская старина. – 1895. - №2. - С. 215]. Дотепер виконуються пісні, в яких Божа Матір просить у Сина ключі від пекла і раю для того, щоб визволити грішні душі.

Наприкінці зауважмо, що Різдво Христове сприймалося в народі як велика таїна. Це час чудес, коли розмовляють тварини, наповнюються вином колодязі, цвітуть сади тощо. Різдвяна ніч вважалася святою. Усю ніч не гасили світло, як правило, залишали одну свічу, що, ймовірно, було елементом родильної обрядовості українців. Спали мало. Вірили в те, що, хто у таку ніч спить, той «царство небесне», спасіння проспить [Беньковский И. Рождественские святки на Волыни // Киевская старина. - 1889. - № 1. - С. 228].

Етнографічні джерела скупі висвітлюють питання участі селян у різдвяній літургії. Етнографи і фольклористи налаштовані критично. М.Номис зазначав, що різдвяне богослужіння не мало такого відгуку у народній душі, як пасхальне [Панченко А.А. Религиозные практики и религиозный фольклор // Христовщина и скопчество: фольклор и традиционная культура русских мистических сект. – М., 2002. - С. 34-35]. В.Шухевич підкреслював, що рідко хто після «тайної вечері» потрапляв до церкви на утрєню, а ще менше - на вечірню [Щербак І. Діти в традиційних обрядах українців // Народна творчість та етнографія. – 2003. - №3. - С. 16].

Разом з тим, усі члени родини, як правило, були присутні на різдвяному богослужінні - утрєні чи обідні. У храм не брали тільки немовлят, вважаючи, що на них немає гріха, та хворих. [Панченко А.А. Религиозные практики и религиозный фольклор // Христовщина и скопчество: фольклор и традиционная культура русских мистических сект. – С. 25-27]. Народне ставлення до служби Божої розкривають колядки. Вони малюють чарівний світ, де з крові Христової постає церква, в якій служба правиться за господаря, свічі палають за господиню, дзвони дзвонять за їх

дітей. Пісня закликає здоров'я, щастя на господарів, їх дітей, худобу, пасіку тощо. Бажається дочекати наступних свят у здоров'ї, з дружиною і дітьми, з Ісусом Христом і з святим Різдом [Скуратівський В.Т. Місяцелік: Український народний календар. – К., 1992. - С. 61].

Різдвяні пісні відображують й морально-етичні погляди народу на сімейне виховання. Колядники вимагають від господаря приготуватися до зустрічі поважних гостей – до хати завітають Діва Марія і святий Миколай. Святі гості прагнуть перевірити, як виховують дітей у родині. Наведемо уривок з колядки: «Сяде Миколай у кінець стола / Книги читати, тебе питати, / Чи навчаєш ти діти малиї / Богу молитися, старшим коритися?/ Діва Марія стане питати, / Чи навчаєш ти діти малиї / Книги читати, в церкві ходити, / Святе Рождество празником чтити,/ Батька, матінку вірно любити?» [Шухевич В. Гуцульщина. У 5-ти ч. – Ч.4. - Львів, 1904. - С. 435].

**Висновки.** Духовне значення свята Різдва Христового в народній релігійності українців ґрунтується на розумінні викупної жертви Ісуса Христа. За народними релігійними поглядами, вшанування свята є важливим у справі спасіння людини, яке розумілося, в першу чергу, як «вічне життя». Ретельно дотримуючись ритуальних вимог церкви, піклуючись про власне благочестя, людина виступає як представник роду, член сім'ї, господар тощо. Вона несе моральну відповідальність перед Богом від імені усього творіння, в тому числі природного світу.

**Перспективи подальших наукових розвідок.** Пропонована у статті проблематика пов'язана із подальшим вивченням символіки Різдва, особливостей «народної хринології» та «народної маріології» у зимовому фольклорі, а також християнських аспектів обряду колядування.

## Анотації

**Стаття Т.І. Длінної «Свято Різдва Христового в народній релігійності українців»** присвячена актуальній проблемі міждисциплінарних студій – феномену народної релігійності. На основі етнографічних і фольклорних джерел проаналізовано народні релігійні погляди щодо значення свята Різдва. Підкреслено, що в народній релігійності Різдво Христове співвідноситься з ідеєю спасіння.

**Ключові слова:** свято Різдва Христового, народна релігійність, народна релігія, народне християнство, спасіння, Тайна вечеря, обряд, фольклор, колядки.

**Статья Т.И. Длинной «Праздник Рождества Христова в народной религиозности украинцев»** посвящена актуальной проблеме междисциплинарных студий - феномену народной религиозности. На основе этнографических и фольклорных источников проанализированы народные религиозные взгляды относительно значения праздника Рождества. Подчеркнуто, что в народной религиозности Рождество Христово соотносится с идеей спасения.

*Ключевые слова:* праздник Рождества Христова, народная религиозность, народная религия, народное христианство, спасение, Тайная вечеря, обряд, фольклор, колядки.

**Article by T.I. Dlinna "Christmas Holiday in the folk religiosity of Ukrainians"** is devoted to the urgent problem of interdisciplinary studios - the phenomenon of folk religiosity. On the basis of ethnographic and folklore sources traditional religious views on the meaning of Christmas are analyzed. The author stresses, that folk religiosity of Christmas correlates with the idea of salvation.

*Keywords:* Christmas Holiday, folk religiosity, folk religion, folk Christianity, salvation, Lord's Supper, ritual, Folklore, Christmas carols (kolyadky).

---